

La quarta domèstica o crèdit de participació reduït

La nova formulació de la compensació econòmica per raó del treball al Projecte de Llibre II del Codi Civil de Catalunya

Judith Solé Resina

Facultat de Dret
Universitat Autònoma de Barcelona

*Abstract**

La interpretació i l'aplicació de les normes contingudes als articles 41 i 42 del Codi de Família, dedicades a la compensació econòmica per raó del treball que neix a liquidació del règim de separació de béns, ha estat complexa i discutida. Les diferents qüestions que s'han suscitat han donat lloc a una abundant jurisprudència a nivell d'Audiències Provincials i també del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya que ha resolt nombrosos recursos de cassació sobre la matèria. En aquest treball, ens plantejem l'oportunitat de la reforma projectada sobre aquest tema al Projecte del Llibre II del Codi Civil de Catalunya, en el que sembla que el legislador vol introduir canvis que afecten a la pròpia naturalesa jurídica del règim econòmic matrimonial legal supletori de Catalunya..

The interpretation and the application of the rules contained in articles 41 and 42 of de Family Code, about compensatory spousal payments in favour of the stay-at-home spouse arising from de liquidation of the separate property regime, has been difficult and discussed. The various issues that were raised have led to abundant case law from the Provincial Court and from the High Court of Justice of Catalonia too, who has solved numerous appeals on the matter. In this paper, we consider the opportunity of the reform projected on the subject in Book II of the Draft Civil Code of Catalonia, where it seems that the legislator wants to introduce changes that affect the legal nature of the default separate property regime in Catalonia.

Title: The new configuration of economic compensation for labour reasons

Keywords: economic compensation, work at home, separation regime of property, compensation for the work done, profit sharing.

Palabras clave: compensación económica, trabajo en el hogar, separación de bienes, participación en las ganancias, indemnización por el trabajo prestado.

* Aquest treball forma part del Projecte de Recerca I+D SEJ 2007-60834

Sumari

1. La jurisprudència de cassació del TSJ en matèria de compensació econòmica per raó del treball
2. Les principals novetats de la regulació projectada
 - 2.1. La causa d'extinció del règim de separació de béns
 - 2.2. L'activitat que origina la compensació
 - 2.3. Els requisits de la compensació
 - 2.4. El càlcul de la compensació
 - 2.5. La possibilitat de renúncia
 - 2.6. La protecció contra els actes en perjudici del dret a la compensació
3. Naturalesa jurídica de la compensació per raó del treball
4. Coincidències amb altres institucions
5. Compatibilitat amb el reconeixement d'altres drets
 - 5.1. Amb la prestació compensatòria
 - 5.2. Amb els drets successoris que corresponguin al cònjuge supervivent
6. L'exercici del dret a la compensació per raó de treball
7. La compensació a les unions estables de parella i a les situacions de convivència d'ajuda mútua
8. Valoració crítica i proposta de regulació
9. Bibliografia
10. Taula de jurisprudència citada

1. La jurisprudència de cassació del TSJ en matèria de compensació econòmica per raó del treball

Des que es va introduir la compensació econòmica per raó de treball a l'art. 23 de la Compilació de Dret Civil de Catalunya, per la Llei 8/1993, de 30 de setembre, de modificació de la Compilació en matèria de relacions patrimonials entre cònjuges, el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya ha tingut ocasió de pronunciar-se sobre moltes i diverses qüestions referides a aquesta institució en més d'una trentena de sentències que resolen recursos de cassació. Sense ànim d'exhaustivitat, en veurem les més significatives a continuació.

La Sentència de 31 d'octubre de 1998 resol a favor de la compatibilitat de la compensació econòmica per raó del treball i de la pensió compensatòria. Aquesta solució va ser també l'adoptada per l'art. 41.3 CF, que posà fi a aquesta qüestió. Més endavant transcriurem una part d'aquesta resolució.

A la Sentència 8/2000, de 27 d'abril, el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya es planteja per primer cop les qüestions de la determinació de la quantia de la compensació, per la qual cosa aquesta resolució és especialment significativa en la matèria. Serà citada i transcrita pràcticament per totes les sentències posteriors de l'Alt Tribunal, per la qual cosa, en aquest treball es pren com a important referent.

Els supòsits més clars de procedència de la compensació per raó del treball i del compliment dels requisits que la generen s'evidencien en els casos en que la part creditora de la compensació havia treballat per a la casa però també pel negoci de l'altre cònjuge durant la convivència matrimonial, com el que es resol en la Sentència 36/2008, de 3 de novembre, en el que es demostra l'existència del treball per part de l'esposa en l'empresa del marit sense retribució, i l'existència d'una important desigualtat patrimonial entre els patrimonis d'ambdós al moment de la liquidació del règim de separació de béns.

Un cas semblant és el que es planteja en la Sentència 8/2006, de 27 de febrer, en la que a més el Tribunal resol que, per determinar la quantia de la compensació, cal tenir en compte l'activitat desenvolupada per la senyora tant durant el matrimoni com en el temps anterior a aquest en el que demandant i demandada convivia com a parella estable, sumant ambdós períodes.

A la Sentència 32/2002, de 21 d'octubre, es planteja la reclamació de la compensació per raó de treball de l'esposa que durant la convivència ha treballat per a la casa i a l'empresa del marit, tot i que en aquest cas, amb la retribució corresponent d'acord amb els preus del mercat, és a dir, cobrant el salari que correspondria a qualsevol altre persona que fes la mateixa tasca. Es demostra una important desigualtat patrimonial entre els cònjuges al moment de la liquidació del règim econòmic i el Tribunal decideix que sí procedeix la compensació perquè sembla que el que persegueix és corregir aquesta desigualtat i comunicar part dels guanys del marit a la seva esposa.

També la Sentència 1/2003, de 10 de febrer resol atorgar una compensació econòmica per raó de

treball a l'esposa que vigent la convivència s'ha dedicat al treball per a la llar durant un temps en exclusiva i durant un altre temps de forma parcial, tot i que en cap cas ha treballat pel negoci o empresa del marit. Si es demostra una important desigualtat patrimonial al temps de la liquidació del règim.

La Sentència 33/2009, de 7 de setembre, resol en contra del dret a la compensació econòmica per raó de treball de l'esposa que durant la convivència no s'havia dedicat en exclusiva a la llar i la cura dels fills i que havia invertit part del temps a la seva formació, per entendre que en aquest cas no existeix enriquiment injust.

La qüestió de la relació entre l'obligació de contribuir a les despeses de la llar (art. 5 CF) i el dret a la compensació econòmica per raó de treball (art. 41 CF) es tracta a la Sentència 41/2005, de 27 d'octubre, que estableix que "ambdues normes obeeixen a una ratio ben distinta i res justifica que a l'hora d'analitzar si escau la concessió de la compensació econòmica per raó de treball de l'article 41, es defugi l'estudi de si es donen els requisits d'aquest precepte legal sota pretexta que el treball per a la casa suposa només contribució a les càrregues del matrimoni" i sota aquesta argumentació i l'afirmació que no es pot exigir un treball a la llar especialment greujós o dues tasques (a la llar i per l'altre cònjuges) decideix atorgar aquest dret a l'esposa que havia treballat per a la llar, un cop demostrada l'existència d'una important desigualtat patrimonial entre els cònjuges al temps de la dissolució del règim. En la mateixa línia la Sentència 9/2003, de 14 d'abril.

La Sentència 21/2005, de 9 de maig, planteja la dificultat de determinar la quantia de la compensació i aconseguir el restabliment del equilibri patrimonial cosa que, afirma, correspon necessàriament al tribunal que ha de resoldre el cas.

La Sentència 2/2007, de 25 de febrer, accepta que per a la quantificació de la compensació es recorri a la prova indiciària en els casos en que no es pot concretar la posició econòmica del demandat per causa que li és imputable.

Pel que fa al tractament de les plusvàlues en la determinació dels guanys que han obtingut els cònjuges, la Sentència 18/2007, de 29 de maig, afirma que no s'han de prendre en consideració per establir la situació de desigualtat patrimonial entre els cònjuges.

La Sentència 28/2005, de 30 de juny, planteja la relació existent, o més aviat inexistent, entre les pensions alimentàries fixades a favor dels fills i la compensació econòmica per raó del treball. La modificació de la quantia de les primeres no pot comportar la modificació de la segona. I això sense perjudici que els canvis que es puguin produir quant a l'existència o quantificació de la compensació econòmica per raó del treball influeixi necessàriament i comporti variacions en la de la pensió compensatòria.

En un altre ordre d'idees sembla evident que cal que el demandat tingui possibilitats econòmiques per fer front al pagament de la compensació, la situació contrària comporta la improcedència del naixement de la compensació econòmica per raó de treball. La Sentència 28/2006, de 4 de juliol, resol un supòsit d'aquestes característiques, en que la reclamació de la compensació econòmica per part de l'esposa no prospera perquè el demandat no té mitjans

econòmics suficients per fer-ne front.

En la Sentència 28/2009, de 13 de juliol, el TSJ resol per primer cop el dret a la compensació econòmica per raó del treball a favor del marit, en una sentència curiosa pel fet que gran part de la desigualtat patrimonial té el seu origen en la donació que el marit havia fet a la muller de tot el seu patrimoni constant la convivència.

És evident que la compensació econòmica per raó del treball genera molta litigiositat, són innumerables les sentències que a nivell de primera instància i d'audiència s'han dictat sobre la matèria, per aquest motiu és lloable la voluntat del legislador d'introduir en el nou Codi Civil de Catalunya alguns canvis dirigits a aclarir els extrems que fins ara han hagut de resoldre els tribunals. Com veurem, en molts cassos, el legislador opta per adoptar com a criteri legal precisament les solucions més esteses de la doctrina jurisprudencial. Amb tot, però, caldrà veure si la regulació projectada servirà per reduir els litigis o si, en canvi, introduirà nous elements de distorsió.

2. Les principals novetats de la regulació projectada

Les principals novetats que presenta el Projecte de Llibre II del CCC quant a la regulació de la compensació econòmica per raó del treball en el règim de separació de béns, en relació a la normativa vigent en el Codi de Família, fan referència a les qüestions relatives a: la causa d'extinció del règim de separació de béns que l'origina; els requisits que han de concórrer pel naixement de la compensació; la forma de càlcul de la quantia; la possibilitat de renúncia d'aquest dret; i la protecció de la compensació front els actes efectuats en el seu perjudici. Així:

2.1. La causa d'extinció del règim de separació de béns

Mentre que al Codi de Família la compensació econòmica solament pot néixer quan la causa de l'extinció del règim de separació de béns és la separació judicial, el divorci o la nul·litat matrimonial, el Projecte de Llibre II preveu que aquesta també pugui tenir el seu origen en l'extinció del règim per causa de mort d'un dels cònjuges -com ho fa l'article 1438 CC-.

L'ampliació del supòsit respon, molt probablement, a la reflexió de la doctrina en el sentit que és raonable que si es tracta de protegir al cònjuge més feble econòmicament parlant perquè es parteix de la base que mereix compartir els guanys de la seva parella, aquest benefici s'ha d'estendre al supòsit en que l'extinció del règim econòmic sigui per causa de mort, on es justifica que la part del patrimoni a que es refereix i que podia fer seu el beneficiat si l'extinció del règim es produïa en vida de la parella, hagi de fer trànsit als hereus del premort. Podríem dir que si aquesta part del patrimoni entenem que li correspon al cònjuge, li correspon en tot cas ("s'ho ha guanyat").

Així doncs, aquesta novetat és una correcció de la normativa vigent que tracta de fer-se ressò de la crítica dels autors i no pretén anar més enllà, conscient el legislador que en seu de dret de successions ja s'han instrumentalitzat altres mesures dedicades a la protecció del cònjuge

sobrevivent per a mitigar el rigor de la liquidació del règim de separació.

I potser la prova que no es busca afavorir substancialment al cònjuge sobrevivent amb aquesta mesura es troba en el fet que d'acord amb l'article 232-5.5 del Projecte, en cas d'extinció del règim de separació per causa de mort, aquest pot reclamar la compensació per raó del treball solament i en la mesura que els béns que li pertocuin en la successió voluntària o intestada del premort, no cobreixin l'import que li correspondria per la compensació econòmica per raó de treball. Es clar que això planteja un problema de còmput perquè fins que no es determinin els drets successoris que li corresponen al cònjuge no es pot liquidar el règim econòmic perquè no es pot calcular la quantia de la compensació per raó del treball, essent que la liquidació del règim és en tot cas indispensable per determinar el patrimoni successori. Es tracta d'una qüestió de difícil solució.

També cal fer esment a que el Projecte de Llei del Llibre II no preveu que la compensació econòmica per raó de treball es generi quan l'extinció del règim econòmic de separació de béns es produeix per l'acord dels cònjuges de canviar de règim econòmic matrimonial. En rigor, sembla que també hauria de procedir, tot i que molt probablement la previsió és innecessària donat que prèviament al canvi del règim per mutu acord, els cònjuges hauran d'haver liquidat l'anterior i ja hauran arribat als acords corresponents en relació a la procedència i la quantificació d'aquesta compensació.

2.2. L'activitat que origina la compensació

El Codi de Família estableix que té dret a la compensació per raó de treball "el cònjuge que, sense retribució o amb una retribució insuficient ha treballat per a la casa o per l'altre cònjuge".

El Projecte de Llibre II del CCC disposa que té dret a la compensació per raó de treball "el cònjuge que ha treballat per la casa substancialment més que l'altre" (art. 232-5.1) i "el cònjuge que ha treballat per l'altre sense retribució o amb una retribució insuficient" (art. 232-5.2).

Pel que fa al treball per a l'altre cònjuge sense retribució o amb retribució insuficient no hi ha dubte que comporta un enriquiment injust que ha de compensar aquell qui se n'ha beneficiat. En aquest cas, es tracta de pagar el treball realitzat que ha repercutit exclusivament en favor del cònjuge creditor -li ha generat uns guanys en tant que s'ha estalviat un salari-, ja que els beneficis obtinguts formen part del seu patrimoni privat i el cònjuge creditor no participa, en el règim de separació de béns, al moment de la liquidació, dels seus guanys. Es tracta de no donar un tracte de favor a qui s'enriqueix a costa d'un altre pel sol fet que entre ells hi hagi una relació de convivència. Necessàriament els cònjuges han de tenir aquí el mateix tracte que si parléssim d'un crèdit generat per raó del treball, o per qualsevol altra causa, entre dues persones no lligades pel vincle matrimonial ni per cap altre vincle afectiu.

Doncs bé, en aquest àmbit, el del treball per a l'altre cònjuge, no sembla que el Projecte de Llibre II introdueixi, en principi, cap novetat. Aquí, com en el Codi de Família, el treballar per l'altre cònjuge sense retribució o amb una retribució insuficient és motiu perquè es generi la compensació per raó del treball.

El mateix raonament es pot aplicar al cas que l'activitat del cònjuge creditor s'hagi concretat en el treball per a la casa. Si un dels cònjuges ha fet tot o molt del treball propi de l'activitat domèstica, ha treballat, en part, pel cònjuge que se n'ha desentès i que d'una altra manera hagués hagut de treballar ell mateix per a la casa –disposant així de menys temps per a dedicar a la seva activitat professional o empresarial- o pagar a una altra persona perquè ho fes. El patrimoni del cònjuge creditor s'haurà vist beneficiat per l'activitat del deutor que li haurà suposat uns guanys dels quals no participarà el creditor casat en règim de separació de béns i que suposen un enriquiment injust que s'ha de compensar.

En tot cas, el Codi de Família demana que el cònjuge creditor “hagi treballat per a la casa” sense precisar més, i en canvi, el Projecte de Llibre II diu que el cònjuge creditor ha d'haver treballat “substancialment més que l'altre” per la casa. En principi, no sembla que es pugui lligar a aquest canvi una diferent manera de percebre l'activitat que origina la compensació, perquè (abans i ara) s'ha partit de la idea que el cònjuge que té dret a la compensació per raó del treball a la llar, s'ha dedicat substancialment més que l'altre a les tasques domèstiques. Però una reflexió més acurada ens pot portar a mantenir una versió diferent:

És sabut que la doctrina havia advertit la complexa relació entre la norma que es contenia primer a l'antic article 23 de la CDCC² i després a l'article 41 del Codi de Família, en relació a l'obligació dels cònjuges a contribuir a les despeses familiars establerta a l'art 5 CF, que accepta com a formes de contribució l'aportació pròpia al treball domèstic i la col·laboració personal o professional no retribuïda o amb retribució insuficient a l'activitat professional o empresarial de l'altre cònjuge. La qüestió es torna a plantejar en la mesura que l'art. 231-6 Projecte Llibre II es pronuncia en la mateixa línia que l'art. 5 CF.

D'una banda, ja s'havia posat de manifest que el treball que un dels cònjuges realitza per l'empresa o negoci de l'altre no és, en veritat, una contribució a les despeses del manteniment familiar, ja que repercuteix únicament en favor del patrimoni privatiu del cònjuge beneficiat, de forma que es tracta realment d'una contribució a aquest³. També en la nostra opinió caldria excloure aquesta activitat d'entre les formes de contribució a les despeses familiars⁴.

D'una altra banda, els autors advertien del risc que es produís una duplictat contable del treball dedicat a la casa o a la col·laboració personal o professional a l'activitat de l'altre cònjuge que alhora es computen com obligada contribució a les despeses domèstiques i donen lloc a la compensació econòmica per raó de treball⁵. Per això advocaven per solucionar la qüestió

² En la redacció donada per la Llei 8/1993, de 30 de setembre, de modificació de la Compilació en matèria de relacions patrimonials entre cònjuges”.

³ SOLÉ RESINA, *RJC*, p. 37; LACRUZ BERDEJO, *Elementos*, p. 536; i ROCA I TRIAS i PUIG I FERRIOL, *Instituciones*, p. 302; entre altres.

⁴ En aquesta línia l'art. 1438 Codi Civil Espanyol exclou la compensació de la col·laboració professional per considerar-la un deute extramatrimonial.

mitjançant la valoració de la “sobrecontribució”⁶, és a dir, a l’hora de determinar la compensació per raó de treball s’ha de tenir en compte que la part que es considera contribució a les càrregues familiars no es pot reclamar i disminueix la seva quantia. D’aquesta manera, es diu, el treball a compensar és el que excedeix a la contribució al manteniment de les despeses familiar, això és, el que s’havia denominat la “sobrecontribució”, que pot existir tant si les contribucions de cadascun dels cònjuges es presenten amb una única forma (un treballa fora de casa i l’altre a casa) com si ho fan de diverses formes alhora (ambdós treballes fora de casa a temps complet o parcial i un d’ells, a més, treballa per l’altre o a la casa).

El Projecte de Llibre II CCC en canvi, reconeix expressament en la seva Exposició de Motius que “prescindeix de la idea de sobrecontribució a les despeses familiars, implícita en la formulació del fins ara vigent article 41 del Codi de família, i es fonamenta, senzillament, en el desequilibri que produeix entre les economies d’un i l’altre cònjuge el fet que un realitzi una tasca que no genera excedents acumulables i l’altre sí. Per això n’hi ha prou amb acreditar que un dels dos s’ha dedicat a la casa substancialment més que l’altre”.

Cal entendre que, d’aquesta manera, accepta i tolera la duplicitat contable del treball per a la llar o per l’altre cònjuge que alhora que es valora com a contribució a les despeses domèstiques i dona dret a una compensació econòmica, això sí, solament en el cas que al moment de l’extinció del règim els patrimonis dels cònjuges presentin una desigualtat patrimonial. Per això no es veu necessari calcular si l’activitat duta a terme pel cònjuge creditor va més enllà de la que es correspon amb la seva obligada contribució a les despeses domèstiques o potser ni tan sols arriba a complir aquests mínims, és suficient amb demostrar que el cònjuge creditor s’ha dedicat a la casa substancialment més que l’altre. Si és així, es vulnera el principi de proporcionalitat a la contribució a les càrregues que han de seguir els dos cònjuges, essent que l’activitat d’un d’ells es

⁵ Aquest problema no es planteja per primera vegada al Codi de Família, sinó que ja es posava de manifest a la normativa anterior. D’una banda, el derogat art. 23 CDCC establia que “el cònjuge que, sense retribució o amb una retribució insuficient, s’hagi dedicat a la casa o hagi treballat per l’altre cònjuge tindrà dret a rebre, quan s’extingeixi el règim per separació judicial, divorci o nul·litat del matrimoni, una compensació econòmica, si per raó del dit defecte retributiu s’ha generat una situació de desigualtat entre el seu patrimoni i el de l’altre cònjuge”; i d’una altra, l’art. 8.3 2ª prop. CDCC disposava que “es considerarà contribució a les despeses familiars el treball realitzat per qualsevol dels cònjuges en interès de la família per a la casa o com a col·laboració personal o professional no retribuïda, o amb retribució insuficient, a la professió o empresa de l’altre cònjuge”.

Amb referència a aquesta normativa, avui derogada, BRANCÓS NÚÑEZ, *La Notaria*, p. 244, apunta que “la compensació, en l’art. 23 antic, podia donar lloc a una triplicació comptable, ja que a la vegada podia computar-se la col·laboració domèstica o professional, com a generador d’una pensió superior (article 97, 4 i 5 CC), i d’una contribució a les càrregues del matrimoni (actual article 5 CF)”. I afegeix, quan a la normativa vigent, que “l’article 41.3 parla de compatibilitat amb altres drets de caràcter econòmic del cònjuge beneficiat però, en canvi, l’article 5 considera la col·laboració domèstica o professional com a mitjà de contribució a les despeses del manteniment familiar, ço que implica que d’una part d’aquesta compensació se n’ha de deduir la contribució a l’aixecament de càrregues de la família. De l’antiga triplicació comptable ja hem passat a la duplicació, però la jurisprudència, almenys fins avui, encara no practica la deducció que correspondria per raó de l’article 5”.

⁶ GETE-ALONSO Y CALERA, *La Llei de Catalunya i Balears*, p. 5; SOLÉ I FELIU, *La Llei de Catalunya i Balears*, p. 4.; i PARA MARTÍN, *RJC*, p. 331, entre altres.

valora més que la de l'altre.

2.3. Els requisits de la compensació

El Codi de Família requereix per al naixement de la compensació per raó de treball que concorrin els requisits de l'existència d'un enriquiment injust i la desigualtat patrimonial. Recordem que es tracta de la principal novetat que introdueix l'art 41 CF respecte el derogat art. 23 CDCC, la de requerir expressament pel naixement del dret a la compensació econòmica, que el treball per a la casa o per l'altre cònjuge hagi generat un enriquiment injust per part de qui en resultarà deutor. Certament, l'art 23 CDCC, tot i que també es basava en l'existència d'un enriquiment injust, solament feia esment de la necessitat que el defecte retributiu del cònjuge que havia treballat per a la casa o per l'altre cònjuge hagués generat una situació de desigualtat entre llurs patrimonis.

El Projecte de Llibre II CCC torna a la situació de la CDCC i només reclama l'existència d'una desigualtat patrimonial entre els patrimonis dels cònjuges. Això és, que al moment de l'extinció del règim, un cònjuge hagi obtingut un increment patrimonial superior a l'altre d'acord amb les normes de càlcul que es disposen. S'elimina així, novament, la referència expressa a la necessitat que hi hagi un enriquiment injust. Fins i tot es reconeix expressament en l'exposició de Motius que "la nova regulació abandona tota referència a la compensació com a remei substitutori d'un enriquiment injust".

És evident que el defecte retributiu que es produeix quan un cònjuge treballa per la casa o per l'altre sense la contribució corresponent generava i genera en qualsevol cas l'empobriment de qui ha treballat i el correlatiu enriquiment injust de qui se n'ha aprofitat, per la qual cosa ens hem de qüestionar els motius que han portat al legislador a introduir o proposar canvis en cada una de les revisions d'aquesta regulació justament en relació a la referència de la necessitat que concorri un "enriquiment injust". Tractarem aquesta qüestió quan ens ocupem, més endavant, de la naturalesa jurídica de la compensació per raó de treball.

2.4. El càlcul de la compensació

Per primera vegada el Projecte de Llibre II proposa unes regles de càlcul amb la voluntat, manifestada a l'Exposició de Motius, de proporcionar "unes pautes normatives més clares i unes regles que facilitessin la determinació de la seva procedència i càlcul". Són les següents:

a. L'art. 232-5.3 disposa que "Per a determinar la quantia de la compensació, s'ha de tenir en compte la durada i intensitat de la dedicació, atesos els anys de convivència, i en particular, en cas de treball domèstic, el fet que hagi inclòs la criança de fills o l'atenció personal a altres membres de la família que visquin amb els cònjuges". D'aquesta manera es proposa un criteri, el de la durada i intensitat de la dedicació (quantitat de treball prestat) que ha d'ajudar a ponderar l'import de la quantia en que s'ha de valorar la compensació. Amb el ben entès que precisament aquest criteri es descartava com a decisor i a l'hora de determinar si s'origina o no la compensació. Recordem que, en aquest sentit, l'Exposició de Motius diu que "n'hi ha prou amb acreditar que un dels dos s'ha dedicat substancialment a la casa més que l'altre"

Certament, el criteri de la quantitat (en temps i intensitat) del treball prestat s'ha utilitzat tradicionalment per la jurisprudència i s'ha defensat per la doctrina com a vàlid per a determinar la quantia de la compensació, però sempre partint de la base que el que es busca és compensar aquest treball, per això cal saber quan treball s'ha de compensar. Altrament, si no és aquesta la finalitat buscada per la norma, que sembla que no ho és en tant que reconeix que "abandona tota referència a la compensació com a remei substitutori d'un enriquiment injust", el criteri s'evidencia inadequat. Tornarem més endavant sobre aquesta qüestió.

El Projecte no esmenta cap altre criteri dels que fins ara també s'utilitzaven com l'edat dels cònjuges, el seu estat de salut, la seva formació i possibilitats d'incorporació al mercat de treball, etc.⁷ Malgrat tot, pensem que aquests criteris no poden descartar-se i que també podrien ésser tinguts en compte per l'autoritat judicial en la determinació de la quantia procedent. Tant de més si el que es busca amb aquesta mesura és, tal i com reconeix l'Exposició de Motius, disposar d'un "correctiu dels efectes gens desitjables que en ocasions produeix aquest règim (separació de béns)".

b. L'art. 232-5.4 estableix: "La compensació té com a límit la quarta part de la diferència entre els increments dels patrimonis dels cònjuges, calculada d'acord amb l'article següent".

Disposa d'aquesta manera un límit màxim a la quantia de la compensació econòmica que coincideix amb la fórmula que a la pràctica venen utilitzant els tribunals. En aquesta línia cal recordar que ja Sentència del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya de 27 d'abril de 2000, acaba adoptant aquesta proporció en la solució del cas concret, tot i que abans es pronuncia en el

⁷ El derogat art. 23 CDCC establia que per al càlcul de la compensació s'havien de valorar "la incidència familiar de l'activitat del cònjuge que reclama, la quantia de la desigualtat patrimonial produïda i les altres circumstàncies del cas". Amb aquesta última referència deixava la porta oberta a considerar altres circumstàncies que podien interessar a aquests efectes.

En la mateixa línia, la STSJC de 27 de febrer de 2006 estableix que per a calcular l'import de la compensació "El Tribunal deberá atender caso por caso -será difícil encontrar dos iguales. A la compensación. Deberá analizar las circunstancias personales y profesionales de los cónyuges o de los miembros de la pareja, el espacio de dedicación de uno de ellos a los trabajos no retribuidos o, lo que es lo mismo, al grado de pérdida de la oportunidad económica y, sobre todo, al monto de la desigualdad patrimonial mediante la comparación de las dos masas y la situación restante al momento de la ruptura convivencial".

següent sentit: “establir una quota o percentatge a atribuir al cònjuge menys afavorit en el moment de la crisi matrimonial significaria desnaturalitzar l’essència d’aquell règim conjugal –el de separació de béns- i apropar-lo al règim de participació”, i afegeix: “entenem que el restabliment de l’equilibri patrimonial ha de quedar a l’arbitri del Jutge o Tribunal donades les proves practicades en els autes, fugint, doncs, de fórmules generalistes que, si acceptables en el marc acadèmic, solament servrien per encorsetar solucions”.

Aquesta sentència serà després citada i reproduïda en aquesta part en moltes altres sentències posteriors del mateix TSJC. Entre altres, les STSJC 32/2002, de 21 d’octubre; 9/2003, de 14 d’abril; 21/2005, de 9 de maig; 41/2005, de 27 d’octubre; 8/2006, de 27 de febrer; 18/2007, de 29 de maig; 36/2008, de 3 de novembre; i 28/2009, de 13 de juliol. Totes elles insisteixen en el fet que la determinació de la quantia de la compensació s’ha de fer cas per cas i no es pot sotmetre a l’aplicació de fórmules generals.

Val a dir, així mateix, que en la tramitació del Projecte de Llei del Llibre II del CCCat, s’ha presentat una esmena per part del Grup Parlamentari Socialistes- Ciutadans pel Canvi, el Grup Parlamentari d’Esquerra Republicana de Catalunya, el Grup Parlamentari d’Iniciativa per Catalunya Verds- Esquerra Unida i Alternativa que proposa excepcionar la regla del màxim del 25% en els casos en que es pugui provar que la contribució del cònjuge a l’increment patrimonial de l’altre ha estat superior⁸.

c. L’art. 232-6 regula les regles de càlcul a utilitzar en la determinació de la compensació econòmica per raó de treball. Estableix com determinar els increments patrimonials dels cònjuges calculant el patrimoni final i el patrimoni inicial de cadascun d’ells i fent-ne la diferència.

Ben mirat, aquest precepte és un resum de les normes que s’apliquen per a determinar el crèdit de participació en el règim de participació en els guanys (arts. 55 a 57 CF i arts. 232-19 a 232-21 Projecte Llibre II), un resum que, tot sigui dit, d’una banda, menysté algunes precisions importants, com que del patrimoni final cal restar els béns comprats amb pacte de supervivència, o les referències a en quin estat material i en quin moment cal valorar diferents béns; i d’una altra, canvia sense justificació algunes normes de càlcul, com que es descompten del patrimoni final les donacions fetes a fills comuns i no, en canvi, les donacions que l’altre cònjuge hagi consentit⁹. En la nostra opinió, l’instrument de la remissió a les normes de la liquidació del règim de participació de guanys seria més eficaç perquè el seu resum igualment ens obligarà a tenir-les en compte per completar-lo i perquè els canvis no tenen possible justificació. És clar que una remissió expressa no suportaria les crítiques versades tradicionalment a la compensació econòmica per raó de treball, indiscutibles en la forma que aquí es planteja, de desnaturalitzar el règim de separació de béns i convertir-lo, de fet, en un règim de participació en els guanys.

⁸ Així, l’esmena núm 46, proposa la següent modificació a l’apartat 4: “4...l’article següent, llevat que el cònjuge creditor provi que la seva contribució a l’increment patrimonial del cònjuge deudor, en aplicació dels criteris de l’apartat 3, ha estat superior”, BOPC n° 574, de 16 de novembre de 2009.

⁹ Més endavant reprenem aquesta qüestió.

d. El Projecte de Llibre II també fa algunes previsions expressess sobre la compatibilitat i incompatibilitat de la compensació per raó de treball amb altres drets o beneficis que puguin correspondre al cònjuge creditor i que afecten, doncs, a la determinació de la seva quantia. Ens ocuparem d'elles en un proper apartat.

e. D'acord amb l'art. 232-6.2, les atribucions patrimonials que el cònjuge deutor hagi fet al cònjuge creditor durant la vigència del règim s'imputen a la compensació pel valor que tenen en el moment de l'extinció del règim.

Aquesta nova previsió està en la línia mantinguda per algunes resolucions judicials, com la STSJC de 10 de març de 2003 que per bé que reconegué el dret de la dona a obtenir una compensació d'acord amb l'art. 41 CF, tingué en compte que el marit havia realitzat unes determinades inversions en benefici de la seva esposa que s'havien de "prendre en consideració a l'hora de fixar la procedència de la compensació per raó de treball"

Val a dir que no es preveu una norma similar en el càlcul del crèdit de participació en el règim de participació en els guanys on, en canvi, les donacions que un cònjuge ha fet a l'altre no es computen a efectes del càlcul dels guanys en el patrimoni final del donant perquè hauran "estat consentides pel cònjuge" i no originen una nova participació del donatari al moment de la liquidació (art. 232-19.2 a)

Com que en la liquidació del règim de separació de béns no es preveu que les donacions consentides pel cònjuge, ni tampoc les fetes al cònjuge, s'han d'afegir al patrimoni inicial del cònjuge donant, i resulta que sí es computen en el final, perquè són béns disposats a títol lucratiu, generen guany pel donant. Per contra, no es computen en el patrimoni final del donatari, perquè són béns adquirits a títol gratuït, resultant que el càlcul perjudica al donant que al moment de la liquidació pot haver de comunicar fins a un 25% del valor del bé donat, que ja no te, precisament al donatari, que se n'ha afavorit. Per bé que es computa a aquest pagament el valor del bé donat. Per exemple, el marit dona constant matrimoni 100 a la muller. Aquest 100 es calcula en el patrimoni final del marit, perquè és un bé disposat a títol gratuït, i no en l'inicial (ho ha guanyat constant matrimoni) de manera que el seu guany és 100. En el patrimoni final de la muller no es computen els 100 perquè es tracta d'una adquisició a títol gratuït, de manera que no augmenten els seus guanys. El marit ha guanyat els 100 que de fet havia donat a la muller i al moment de la liquidació pot significar que d'aquests 100 encara n'hi ha de donar 25 més (1/4 part), per bé que del total que resulti a pagar es resten els 100 del bé donat¹⁰.

2.5. La possibilitat de renúncia

L'art. 232-7 disposa que "En previsió d'una ruptura matrimonial, o de dissolució del matrimoni per mort, hom pot pactar l'increment, la reducció o l'exclusió de la compensació per raó de treball

¹⁰ Amb millor criteri l'art. 452-3 CCC estableix que per al càlcul de la quarta vidual no es compten les donacions fetes al cònjuge vidu o al convivent en unió estable de parella supervivent.

de conformitat amb l'article 231-19". D'aquesta manera resol la qüestió que encara es planteja entorn a aquesta possibilitat perquè fins ara les successives regulacions no s'havien posicionat¹¹.

Ara bé, si ens atenim al que el propi Projecte de Llibre II disposa en seu de pactes prematrimonials resulta que acabarem conclouent que l'admissió de la validesa de la renúncia, reducció o increment de la compensació econòmica no és tan clara. S'admet, podríem dir, amb una certa recança, amb una falta de convenciment que efectivament es pugui deixar la qüestió - l'efectivitat del correctiu legal- a la voluntat de les parts.

I és que la validesa dels pactes en previsió d'una ruptura matrimonial que es poden atorgar en capítols matrimonials o en escriptura pública, d'acord amb l'art. 231-20 del Projecte, es condiona d'una banda, al fet que el cònjuge que pretengui fer valer el pacte acreditat que l'altra part disposava, en el moment de signar-lo, d'informació suficient sobre el seu patrimoni, ingressos i previsibles expectatives econòmiques; i, d'una altra, al fet que el cònjuge al que perjudiqui el pacte (en el cas que contemplem, per exemple, que hagi renunciat a la compensació) no acreditat que han sobrevingut circumstàncies rellevants en la convivència matrimonial que no es van preveure ni es podien raonablement preveure en el moment del seu atorgament. Doncs bé, és molt probable que quan la renúncia, reducció o increment a la compensació econòmica s'acorda molt de temps abans que es generi aquest dret, les expectatives econòmiques dels cònjuges i les circumstàncies rellevants per a la seva determinació i quantificació canviïn significativament, la qual cosa permetrà privar d'eficàcia el pacte.

2.6. La protecció contra els actes en perjudici del dret a la compensació

L'art. 232-9 del Projecte de Llibre II CCC tracta dels actes en perjudici del dret a la compensació i estableix la possibilitat, pel cas que en el patrimoni del cònjuge deutor no hi hagin béns suficients per a satisfer la compensació per raó de treball, que el creditor pugui demanar la reducció o la supressió de les donacions i atribucions particulars en pacte successori fetes per aquell durant la vigència del règim, començant per la més recent i així successivament, per ordre invers de data. Afegeix que la reducció es fa a prorrata si la data és la mateixa o és indeterminada, i que també podrà impugnar els actes a títol oneros celebrats pel deutor en frau del seu dret. Aquestes accions caduquen al cap de quatre anys des de l'extinció del règim i no són procedents quan els béns estiguin en poder de terceres persones adquirents a títol oneros i de bona fe.

Cal dir que aquest precepte és igual a l'art. 232-24 del Projecte que tracta els actes en perjudici del crèdit en la secció relativa al pagament del crèdit de participació corresponent al règim de participació en els guanys.

¹¹ La qüestió de la renunciabilitat del dret a la compensació econòmica per raó de treball es plantejava ja respecte l'antic art. 23 CDCC mostrant-se la doctrina dividida entre aquells qui predicaven que es tractava d'un dret irrenunciable i els qui defenien que es tractava d'un dret disponible. La polèmica es reproduïx entorn el dret contemplat a l'art. 41 CF. Els qui entenen que es tracta d'un dret renunciabile o disponible sostenen la necessitat que aquesta es convingui en capítols d'acord amb l'art. 15 CF que inclou dins del contingut propi d'aquests "les estipulacions i pactes lícits que es considerin convenients, àdhuc en previsió d'una ruptura matrimonial" (ROCA I TRIAS, *Institucions*, p. 352; PARA MARTÍN, *RJC*, p. 338; SOLÉ FELIU, *La Llei de Catalunya i Balears*, p. 2).

Ambdues normes persegueixen garantir l'efectivitat del pagament de la compensació econòmica per raó de treball i del crèdit de participació respectivament, amb un tractament idèntic, i estan en la línia del vigent art. 60 CF, amb la única diferència que mentre que aquest excepciona de la possibilitat de demanar la rescissió les alienacions fetes a favor dels fills per raó de matrimoni o per facilitar-los una ocupació, la normativa projectada guarda silenci en aquest sentit, de la qual cosa es podria deduir que prima l'interès del cònjuge creditor al dels fills afavorits per les donacions i atribucions particulars fetes en pacte successori.

3. Naturalesa jurídica de la compensació per raó del treball

Reproduïm aquí algunes de les reflexions publicades en un treball anterior¹² sobre la naturalesa jurídica de la compensació econòmica per raó de treball en el derogat art. 23 CDCC i en el vigent art. 41 CF, sobre les que pensem que ara més que mai cal insistir. I es que, en la nostra opinió, per tal de determinar dita naturalesa jurídica cal prestar una especial atenció als requisits que s'estableixen per al naixement de la compensació i, més concretament a la relació que es predica entre els elements de l'enriquiment injust i la desigualtat patrimonial.

Recordem que l'art. 23 CDCC, redactat per la Llei 8/1993, de 30 de setembre, de modificació de la compilació en matèria de relacions patrimonials entre cònjuges, tot i que es basava en l'existència d'un enriquiment injust que justificava la compensació per raó de treball, solament feia esment de la necessitat que el defecte retributiu del cònjuge que havia treballat per a la casa o per l'altre cònjuge hagués generat una situació de desigualtat entre llurs patrimonis. La principal novetat que instaura l'art. 41 CF respecte la norma derogada és la de requerir expressament pel naixement del dret a la compensació econòmica, que el treball per a la casa o per l'altre cònjuge hagi generat un enriquiment injust per part de qui en resultarà deutor. Així, la compensació econòmica per raó de treball neix, diu l'art. 41 CF, quan per motiu del treball s'hagi generat una situació de desigualtat entre el patrimoni d'ambdós cònjuges que impliqui un enriquiment injust. A priori, es podria pensar que aquesta nova referència no aporta cap nova dada a la naturalesa jurídica de la norma, però el pressupòsit de l'enriquiment injust podia donar un nou sentit a l'art. 41 CF.

Certament, l'art 23 CDCC es referia solament a l'element de la desigualtat patrimonial, perquè aquesta norma només pretenia atorgar a un dels cònjuges una participació en els guanys obtinguts per l'altre durant el matrimoni. És sabut que en els treballs d'elaboració d'aquesta llei es va plantejar la possibilitat de generalitzar el règim de participació de béns als matrimonis catalans atès que determinats sectors socials entenien que el règim de separació perjudicava al cònjuge dèbil en els casos de crisi matrimonial. En concret, els avantprojectes de 1989 i 1990 establien la possibilitat d'aplicar al règim de separació de béns que es dissolia per raó de nul·litat, separació judicial o divorci, les regles del règim econòmic de participació en els guanys. Aquesta opció fou finalment rebutjada, però el que sí va quallar fou la consciència de la necessitat de

¹² SOLÉ RESINA, *RJC*, p. 41 .

mitigar el règim de separació de béns en els casos de crisi matrimonial¹³.

A l'art. 23 CDCC es recull el dret a una compensació econòmica per raó de treball en els casos de separació judicial, divorci o nul·litat matrimonial que es fonamenta en la situació de desigualtat patrimonial que s'ha produït en el règim de separació entre els patrimonis dels cònjuges. Desigualtat originada d'una banda, perquè l'activitat del cònjuge que reclama ha permès l'increment del patrimoni del cònjuge deutor i d'una altra, perquè ha impedit o disminuït la formació del seu propi patrimoni. La qual cosa implica que en realitat no s'està pagant un treball sinó que s'està atorgant al cònjuge que ha treballat per a la casa o per l'altre cònjuge, una participació en els guanys de l'altre.

Per contra, a l'art 41 CF té un paper rellevant l'element de l'enriquiment injust, probablement perquè es busca poder compensar, en el seu cas, la sobrecontribució d'un dels cònjuges a les càrregues familiars, tot i que donat que conserva la referència a la desigualtat patrimonial, es pot seguir aplicant també en els casos que la justícia material del cas concret reclama una comunicació de guanys en el moment de la liquidació de la separació de béns. I és que la referència expressa al requisit de l'enriquiment injust que fa l'art 41 CF ens porta a pensar que el legislador parteix d'un supòsit de fet generador de la compensació diferent al que es contemplava a la norma derogada: no té com a pretensió principal atorgar a un cònjuge una participació en els guanys de l'altre, perquè no es tracta de mitigar el rigor del règim de separació de béns sinó que, submergit en el règim econòmic tradicional català, i d'acord amb els seus principis, tracta de facilitar la reclamació d'un deute entre els cònjuges fonamentat en la sobrecontribució que un d'ells ha realitzat i de la qual l'altre se n'ha aprofitat. I això perquè ja no es pensa solament en el cas paradigmàtic del matrimoni en el que el marit treballa fora de casa i la muller es dedica a les tasques pròpies de la llar, supòsit en el qual la consciència social reclamava una participació de la muller en els guanys del marit a la dissolució del règim econòmic per crisi matrimonial; sinó també en el cas d'un matrimoni en el que ambdós cònjuges treballen fora de casa i, a més, potser un d'ells treballa més que l'altre per a la llar aportant a la família una major contribució. En aquest cas, la situació patrimonial dels cònjuges al moment de la dissolució del règim és absolutament irrellevant i no ha d'influir ni en la generació de la compensació ni en la determinació de la seva quantia¹⁴. Des d'aquesta perspectiva, la compensació econòmica per raó de treball casa perfectament amb el règim econòmic de separació de béns i es tradueix en una concreció de la institució de l'enriquiment injust, alhora que s'adapta en major mesura a la realitat dels nous temps marcada per la incorporació massiva de la dona al

¹³ Així, a l'exposició de motius de la Llei 8/1993, que introdueix la nova redacció de l'art. 23 CDCC, es disposa que "Aquesta llei respecta els principis bàsics del sistema fins ara vigent en matèria de règim econòmic conjugal, i manté la màxima llibertat i independència dels cònjuges. Però no és insensible a la necessitat d'introduir correctius en el règim legal, per evitar les possibles situacions de desigualtat a l'hora de l'extinció" i afegeix que "El capítol IV regula el règim econòmic matrimonial de separació de béns, amb la innovació que presenta la possibilitat que el cònjuge que s'ha dedicat a la casa o ha treballat desinteressadament per l'altre pugui obtenir una compensació, en determinades situacions..."

¹⁴ En aquesta línia es mou el dret a la compensació per raó de treball establert a l'art. 1438 CC que no requereix el desequilibri entre els patrimonis.

món laboral. Amb tot, i malgrat aquest nou plantejament, l'art. 41 CF segueix fent referència a la desigualtat patrimonial probablement perquè el legislador, amb bon criteri, no va voler acabar amb la possibilitat que en determinats cassos un dels cònjuges –el que ha treballat només per la casa o per l'altre– pugui ser partícip dels guanys obtinguts per l'altre constant matrimoni.

En definitiva, l'art. 41 CF permet que la compensació econòmica per raó de treball doni resposta a dos situacions distintes: una, la comunicació de guanys i, una altra, el pagament de la sobrecontribució. En cada cas els pressupòsits necessaris perquè es generi la compensació són diferents: si es tracta de participar en els guanys és necessari que els patrimonis dels cònjuges siguin desiguals i no importa la qüestió de fins a quin punt la tasca realitzada pel cònjuge creditor es pot considerar contribució a les despeses familiars; mentre que si es tracta de pagar una activitat que suposa una sobrecontribució per part d'un dels cònjuges, no s'ha d'entrar a valorar els patrimonis dels consorts però cal deduir del treball a compensar aquell que es correspon amb la contribució a les despeses familiars del cònjuge creditor. Essent així, l'art. 41 CF amplia el camp d'acció de la compensació econòmica per raó de treball.

Pel que fa a la configuració de la compensació al Projecte de Llibre II CCC, torna a tenir com a única finalitat la de mitigar el rigor del règim de separació de béns. Significa un correctiu al moment de la liquidació per causa de separació judicial, divorci, nul·litat matrimonial, i ara també extinció del règim per mort d'un dels cònjuges, que permet la comunicació de guanys entre els patrimonis dels cònjuges: qui més ha guanyat paga a qui ha guanyat menys i s'ha dedicat a la llar o ha treballat pel seu cònjuge, fins una quarta part de la diferència dels guanys. D'aquesta manera, tornem a la situació en la que estàvem amb l'art. 23 CDCC. Podem concloure del que portem vist fins el moment, que la compensació econòmica per raó de treball esdevé, en el Projecte de Llibre II, un crèdit de participació en els guanys més reduït (màxim $\frac{1}{4}$ part) que el que es genera en la liquidació del règim de participació en els guanys (en principi, $\frac{1}{2}$ part). D'aquesta manera, definitivament, el règim de separació de béns s'apropa al règim de participació en els guanys. Ja no hi ha dubte que amb aquesta mesura es desnaturalitza el règim de separació de béns que perd una de les seves notes essencials, precisament no comportar la comunicació dels patrimonis dels cònjuges al moment de la seva extinció¹⁵.

4. Coincidències amb altres institucions

El fet que el Projecte opti per assenyalar una quantia màxima per la compensació econòmica per raó de treball d'una quarta part de la diferència de guanys aconseguits pels cònjuges constant matrimoni, fa pensar en la coincidència d'aquesta institució amb altres "quartes" tradicionals en

¹⁵ L'art. 23 CDCC fou, ja en el seu moment, objecte de dures crítiques per part de la doctrina. En aquesta línia, BRANCOS, RJC, p. 19, opinava que *"la referència a la desigualtat dels patrimonis dels cònjuges és incongruent amb l'esquema conceptual de la separació de béns. En un règim de separació, els respectius patrimonis no han de ser iguals ni desiguals. Així de senzill. Si un dels cònjuges treballa per a l'altre se li ha de retribuir la tasca realitzada en funció del seu propi valor de mercat però no en relació als guanys obtinguts per l'altre consort. El contrari és introduir per la porta falsa un règim comunitari al qual, a més a més, li mancarà la seguretat i la certesa de conèixer des del moment de la celebració del matrimoni la proporció de la participació en els guanys"*.

el dret civil català o de nova creació com la quarta falcídia, la quarta trebel·liànica, la quarta vidual; i la quarta a la que tenen dret els acollidors.

La quarta falcídia o quota hereditària mínima (arts. 427-40 a 427-45 CCC) és el dret que correspon al hereu, sempre que el testador no ho hagi prohibit, a una quarta part de l'haver hereditari. Té com a finalitat incentivar l'hereu excessivament gravat amb llegats a que accepti l'herència, garantint-li el dret a retenir en propietat la quarta part de l'haver hereditari reduït, si cal a aquest efecte quan no hi ha suficient líquid actiu, els llegats en la part necessària¹⁶. D'aquesta manera es compensa –es gratifica– l'actuació de l'hereu

La quarta trebel·liànica o quota lliure (arts. 426-31 a 426-35) és el dret que té l'hereu fiduciari, sempre que el causant no ho hagi prohibit, a detreure i fer seva lliure de fideïcomís una quarta part del patrimoni fideïcomès. Té com a finalitat estimular al fiduciari a acceptar l'herència fideïcomesa¹⁷. També es pot veure com una compensació o gratificació a l'actuació de l'hereu fiduciari.

D'acord amb els arts. 8 i 9 de la Llei 22/2000, de 29 de desembre, d'acolliment de persones grans, quan la convivència ha estat per un període mínim de quatre anys, les persones acollidores tenen dret, en concurrència amb descendents, cònjuge, ascendents o col·laterals fins al segon grau de consanguinitat o adopció, i conjuntament si en són dues, a una quarta part de l'herència dels acollits, tant en la successió testada com en la intestada¹⁸. Aquest dret no és en pagament de l'assistència prestada, ja que el pacte d'acolliment es configura com a onerós i commutatiu, de manera que podríem entendre que també respon més aviat a la idea de gratificació.

La quarta vidual (arts. 452-1 – 452-6 CCC) és el dret del cònjuge vidu o el convivent que, amb els béns propis, els que li puguin correspondre per raó de liquidació del règim econòmic matrimonial i els que el causant li atribueixi per causa de mort o en consideració a aquesta, no tingui recursos econòmics suficients per a satisfer les seves necessitats, té a obtenir en la successió del cònjuge o convivent premort la quantitat que calgui per atendre-les, fins a un màxim de la quarta part de l'actiu hereditari líquid, calculat d'acord amb el que estableix l'art. 452-3.

El dret a la quarta vidual s'ha considerat com una compensació legal al sobrevivent pel desequilibri econòmic que li produeix la dissolució del matrimoni per causa de mort¹⁹. Parlarem de la seva compatibilitat amb la compensació econòmica per raó de treball més endavant, aquí solament volem assenyalar que tal i com ve significada aquesta en el Projecte de Llibre II de CCC i pel que fa als cassos en el que la liquidació del règim de separació de béns per causa de mort, ambdues coincideixen en molts aspectes, fonamentalment en el fet que són mesures correctives

¹⁶ LLOBET AGUADO, *Derecho de Sucesiones*, p. 170.

¹⁷ SOLÉ RESINA, *Derecho de Sucesiones*, p. 140; *Actualidad Civil*, p. 1733.

¹⁸ Per bé que en tot cas cal interpretar aquestes normes d'acord amb el que disposa l'art. 412-5 del CCC relatiu a la inhabilitat per a succeir.

¹⁹ YSÀS SOLANES, *Derecho de Sucesiones*, p. 267.

del rigor de la liquidació i disposen d'un límit màxim $\frac{1}{4}$ part del patrimoni del premort. Amb tot, és cert que no es poden predicar com idèntiques donat que la quarta vidual parteix de la necessitat del sobrevivent ("no tingui recursos econòmics per satisfer les seves necessitats", art. 452-1 CCC), i la compensació econòmica de la dedicació a la casa o el treball per l'altre cònjuge i la desigualtat patrimonial al moment del cessament de la convivència (art. 232-5 Projecte Llibre II CCC). Però en qualsevol cas, sembla que responen a una idèntica finalitat per la qual cosa potser no es justifica la duplictat de mesures, menys encara si, com veurem seguidament, les compensacions econòmiques que correspondrien no s'acumulen.

En qualsevol cas, el fet que la compensació econòmica per raó de treball es configuri de la manera que ho fa el Projecte de Llibre II i gaudeixi de la naturalesa jurídica analitzada fa que comparteixi amb les "quartes" aquest ànim de perseguir "fer justícia", "buscar l'equitat" o "d'agrair una determinada conducta", de manera que bé es podria parlar de la quarta domèstica del cònjuge o convivent amb referència a aquest dret que s'atorga al cònjuge o convivent que es dedica a la llar o treballa per la seva parella sense contribució o amb una contribució insuficient col·laborant així a que aquesta incrementi el seu patrimoni.

5. Compatibilitat amb el reconeixement d'altres drets

Cal revisar, donada la nova configuració de la institució estudiada, com es planteja la compatibilitat de la compensació econòmica per raó del treball amb altres drets que es poden reconèixer al moment de la liquidació del règim de separació de béns. Concretament, interessa la relació amb la prestació compensatòria que es pot generar en cas de crisi matrimonial, d'una banda; i amb els drets successoris que corresponen al cònjuge sobrevivent quan la dissolució del matrimoni respon a la causa de mort, d'una altra. Així:

5.1. Amb la prestació compensatòria

Val a dir que l'art. 232-10 del Projecte de Llibre II CCC estableix que "El dret a la compensació és compatible amb els altres drets de caràcter econòmic que corresponen al cònjuge creditor i ha de ser tingut en compte per a la fixació d'aquests drets i si escau per a la seva modificació".

Aquesta norma és molt similar a la continguda a l'art. 41.3 CF que va venir a acabar amb la polèmica suscitada en la doctrina i la jurisprudència arrel de la compatibilitat entre la compensació econòmica per raó de treball de l'art. 23 CDCC i la pensió compensatòria de l'art. 97 CC.

La compatibilitat entre les compensacions dels arts. 41 i 84 CF respon a la idea que la compensació per raó de treball es fonamenta en el treball prestat en el passat, mentre que la pensió compensatòria mira al futur i tracta de mantenir el nivell de vida del cònjuge dèbil

econòmicament²⁰.

En tot cas, però, se segueix senyalant la necessitat que ambdues prestacions s'interrelacionin de forma que l'autoritat judicial tingui en compte la compensació per raó de treball que s'ha pogut fixar a l'hora de determinar el quantum de la pensió compensatòria.

Per això val la pena transcriure un fragment de la Sentència del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya de 31 d'octubre de 1998, referent es aquesta qüestió de la compatibilitat de les compensacions i que explica clarament que:

“Per la seva part el derogat art. 23 de la Compilació tenia de comú amb el 97 del Codi Civil –compensa de relleu del Fiscal- que ambdós es refereixen a prestacions de caràcter econòmic, tendeixen a corregir desequilibris que poden sorgir quan el matrimoni entri en crisi, i fan referència al treball, dedicació a la família i contribució a les activitats de la seva parella. No obstant, la diferència essencial entre ambdós preceptes –segueix dient el recurs glossant la Sentència de l'Audiència de Tarragona de 2 de març de 1996- resideix en que un i altre donen resposta a situacions distintes. La pensió compensatòria de l'art. 97 del Codi Civil tendeix a eliminar desequilibris futurs mentre que l'art. 23 de la Compilació compensa desequilibris passats, corregeix una situació de desigualtat patrimonial generada durant el matrimoni per la dedicació d'un dels cònjuges a la casa o al treball de l'altre cònjuge sense retribució o amb retribució insuficient. L'art. 97 del Codi Civil pretén atenuar el descens econòmic que pot patir un dels consorts comparant la seva situació durant el matrimoni i aquella en que quedarà després de la separació o divorci. L'art. 23 de la Compilació compara els patrimonis d'ambdós cònjuges i pretén corregir l'enriquiment injustificat d'un d'ells com conseqüència del treball no compensat de l'altre. Convé afegir, per evitar mal entesos, que la tesis de la compatibilitat defensada pel Fiscal i acceptada per la Sala no suposa l'aplicació simultània i independent d'ambdós preceptes. L'ordre lògic exigeix, en primer lloc, examinar si es donen els supòsits de fet de l'art. 23 i, ai és així, calcular l'import de la compensació econòmica. En un segon moment, i tenint en compte, si s'escau, la compensació acordada, s'ha de determinar si procedeix la pensió compensatòria”.

És clar que la compatibilitat és total quan la compensació econòmica per raó del treball que compensa el treball prestat, es dirigeix a compensar l'enriquiment injust d'un dels cònjuges que ha de satisfer a l'altre l'import del treball del que s'ha beneficiat, és a dir, pretén diu la STSJ citada “corregir l'enriquiment injustificat d'un d'ells com conseqüència del treball no compensat de l'altre”. Ara bé, quan en la configuració de la compensació econòmica es “prescindeix de la idea de sobrecontribució a les despeses familiars, implícita en la formulació del fins ara vigent article 41 del Codi de família, i es fonamenta, senzillament, en el desequilibri que produeix entre les economies d'un i l'altre cònjuge, el fet que un realitzi una tasca que no genera excedents acumulables i l'altre sí” i “s'abandona tota referència a la compensació com a remei substitutori d'un enriquiment injust” (Exposició de Motius del Projecte de Llibre II CCC), les diferències

²⁰ En aquesta línia s'havien manifestat ja en relació a la normativa anterior GETE-ALONSO, *La Llei de Catalunya i Balears*, p. 5; i JOU MIRABENT, “Comentari a l'art. 23 CDCC”, p. 201. Amb referència al vigent art. 41 CF, en el mateix sentit, SOLÉ I FELIU, *La Llei de Catalunya i Balears*, p. 7, i ROCA TRIAS, *Institucions*, p. 354.

s'esvaeixen, fins el punt que els criteris per a determinar-ne la quantia coincideixen. Així:

L'art. 233-14 del Projecte disposa que "Per fixar la quantia de la prestació compensatòria, l'autoritat judicial ha de valorar especialment:

- a) La posició econòmica dels cònjuges, tenint en compte si és procedent la compensació per raó de treball o s'han produït altres atribucions derivades de la liquidació del règim econòmic matrimonial.
- b) La realització de tasques familiars o altres decisions preses en interès de la família durant la convivència, si això ha minvat la capacitat d'obtenir ingressos per part d'un dels cònjuges
- c) Les perspectives econòmiques previsibles dels cònjuges, tenint en compte la seva edat i estat de salut i la forma com s'atribueix la custòdia dels fills comuns.
- d) La durada de la convivència.
- e) Les noves despeses familiars del deutor, si s'escau.

D'altra banda, l'art. 232-5.3 del Projecte estableix que "per a determinar la quantia de la compensació s'ha de tenir en compte la durada i intensitat de la dedicació, atesos els anys de convivència, i en particular, en cas de treball domèstic, el fet que hagi inclòs la criança de fills o l'atenció personal a altres membres de la família que convisquin amb els cònjuges"²¹. Es refereix doncs expressament als criteris b) i d) de l'art. 233-14, i pel que fa al criteri a) queda previst en el propi càlcul de la compensació, que parteix de determinar i valorar els patrimonis dels cònjuges al temps del cessament de la convivència. Quant al criteri establert a la lletra c) ja avançàvem que tenint en compte la finalitat de la compensació al Projecte de Llibre II (minvar el desequilibri i actuar de correctiu) no sembla que pugui descartar-se.

5.2. Amb els drets successoris que corresponguin al cònjuge sobrevivent

Quan la causa d'extinció del règim de separació de béns és la mort, el dret a la compensació econòmica per raó de treball del cònjuge sobrevivent es condiciona al fet que "els drets que el causant li hagi atribuït, en la successió voluntària o en contemplació de la seva mort, o el que li pertoquin en la successió intestada, no cobreixin l'import que li correspondria" (art. 232-5.5 Projecte Llibre II CCC).

D'aquesta manera es prohibeix la mera acumulació de drets, que solament poden coexistir quan el valor de tot el que rep el cònjuge sobrevivent en concepte de drets successoris és inferior al que li correspondria en concepte de compensació, cas en el que podrà reclamar-ne la diferència. Tenint en compte que el dret de successions català ja ha articulat un seguit de mesures legals de protecció del cònjuge vidu i de correcció del resultat de la liquidació del règim de separació per

²¹ En una nova manifestació de la triplicitat contable a la que ja es referia BRANCOS (RJC) quan comentava l'art. 23 CDCC.

causa de mort, no sembla que la compensació econòmica per raó del treball vingui a millorar substancialment la seva situació, especialment després de la modificació de la regulació de la quarta vidual que dur a terme la Llei 10/2008, de 10 de juliol, del Llibre Quart del Codi Civil de Catalunya, relatiu a les successions, que introdueix una remissió al marc normatiu de la pensió compensatòria amb la voluntat que el cònjuge vidu no quedi en una situació pitjor que podria haver gaudit si el matrimoni s'hagués dissolt per divorci²². Més quan no és acumulable amb aquestes mesures²³. Solament apuntar, de moment, que si la compensació econòmica és signifiués com un instrument dirigit a compensar l'enriquiment injust, la compatibilitat amb els drets successoris del cònjuge creditor seria absoluta i la mesura d'estendre la compensació econòmica per raó de treball als supòsits de l'extinció del règim per raó de mort estaria plenament justificada.

Notar també la contradicció entre les normes de càlcul de la compensació econòmica per raó de treball i les de la quarta vidual: d'una banda, l'art. 452-1 CCC diu que per determinar si existeix el dret a quarta vidual cal partir del fet que el patrimoni del cònjuge vidu o convivent no sigui suficients per satisfer les seves necessitats, i aquest patrimoni està format, en part, pels "béns que es rebin per la liquidació del règim econòmic", de manera que primer caldrà liquidar el règim econòmic i després valorar si procedeix la quarta vidual. Per contra, l'art. 232-5.5 del Projecte de Llibre II sembla partir de la idea contrària, doncs demana que per a determinar la quantia de la compensació econòmica per raó de treball es tingui en compte el que el causant hagi atribuït al sobrevivent en la successió testada i en la intestada, la qual cosa no permetria liquidar el règim fins que s'hagués quantificat la quarta vidual.

6. L'exercici del dret a la compensació per raó de treball

La qüestió de l'exercici processal de la compensació econòmica per raó de treball ha estat debatuda per la doctrina que de forma majoritària ha criticat la confusa redacció de l'art. 42 CF, buscant alguna forma de donar intel·ligència a aquesta norma que limita el moment processal oportú per a reclamar aquest dret al "primer procediment en el qual se sol·licita la separació, el divorci o la nul·litat". De la seva lletra es podria interpretar d'una banda, que la compensació no es pot reclamar en un procediment ordinari per enriquiment injust –un procediment no matrimonial- i d'una altra, que no és possible plantejar la reclamació en un procediment posterior de divorci o nul·litat²⁴. Però cap d'aquestes limitacions té raó de ser, per això la majoria de la doctrina considera que no procedeix limitar l'oportunitat processal de l'exercici d'aquest dret sinó que s'han de considerar aquestes possibilitats, sempre sense perjudici d'evitar una duplicitat contable²⁵, i que cal interpretar la norma en el sentit que permet la reclamació d'aquest dret en un

²² En aquest sentit es pronuncia l'Exposició de Motius de la Llei 19/2008.

²³ Ens remetem al que hem dit en relació a les coincidències entre la compensació econòmica per raó de treball i la quarta vidual.

²⁴ En el mateix sentit BRANCOS, *RJC*, p. 248

²⁵ BRANCOS, *RJC*, p. 249; ROCA TRIAS, *Institucions*, p. 354.

únic procediment, això és, una sola vegada.

L'art. 232-11 del Projecte de Llibre II CCC planteja una norma similar al vigent art. 42 CF que reproduïx part de la redacció que ha originat aquest debat "(En cas de nul·litat matrimonial, separació o divorci, la compensació) s'ha de reclamar en el primer procés", diu, tot i que encara complica més el panorama, afegint que "i en el cas de resolucions o decisions eclesiàstiques, en el procés adreçat a obtenir la seva eficàcia civil, sense perjudici de que la impugnació de la vigència del règim econòmic de separació de bens doni lloc a un darrer procés declaratiu".

Pel que fa a la reclamació de la compensació econòmica per raó de treball en cas d'extinció del règim per causa de mort, aquest mateix precepte estableix un termini de prescripció de l'acció de tres anys a comptar de la mort del cònjuge.

7. La compensació a les unions estables de parella i a les situacions de convivència d'ajuda mútua

Els articles 13 i 31.2 de la LUEP regulen el dret a la compensació econòmica per raó de treball del convivent heterosexual i homosexual que ha treballat per a la casa o per a l'altre sense retribució o amb una retribució insuficient respectivament, en la mateixa línia que ho fa l'art. 41 CF respecte el cònjuge. En un altre lloc defensàvem que la finalitat d'aquests drets era la de facilitar la reclamació d'un possible enriquiment injust per part d'un dels convivents, correlatiu a l'activitat prestada per l'altre²⁶.

També l'art. 234-9 Projecte de Llibre II CCC regula el dret a la compensació econòmica per raó de treball del convivent i, en aquest cas, opta per fer una remissió expressa a les normes que regulen aquesta compensació del cònjuge, els arts 232-5 a 232-10. Val, doncs, aquí tot el que s'ha dit fins ara referit a la compensació per raó de treball en favor del cònjuge. Solament posar de manifest la dificultat d'aplicar una normativa dedicada a la liquidació del règim de separació de béns en la situació del cessament d'una convivència en la que les relacions patrimonials dels convivents, a falta de pacte, no han estat regulades per cap règim econòmic matrimonial. Potser, es podria veure com un dret que es genera de forma independent, a la qual cosa ajudaria entendre'l com una compensació a l'enriquiment injust provocat directa o indirectament per la convivència (per la dedicació a la llar o el treball per a l'altre cònjuge). Altrament el correctiu a les normes de liquidació del règim de separació de béns no tindrien cap mena de justificació a falta de règim econòmic i de la corresponent liquidació.

Pel que fa a les situacions convivencials d'ajuda mútua, la Llei 19/1998, de 28 de novembre estableix que "Quan a la convivència s'extingeix en vida dels convivents, el que ha treballat per l'altre o per als altres, sense la contraprestació deguda, si per aquesta causa s'ha produït una desigualtat econòmica que impliqui un enriquiment injust, té dret a una compensació econòmica a càrrec del beneficiat o beneficiats, que s'ha d'intentar fixar per acord dels afectats i, en el cas que

²⁶ SOLÉ RESINA, *La Llei de Catalunya i Balears*, p. 1.

no hi hagi acord, s'ha de fixar mitjançant arbitratge o judicialment, tenint en compte les circumstàncies següents: a) els pactes previs entre les parts; b) a dedicació a l'altre o altres; c) la durada de la convivència; d) els mitjans econòmics de les parts". Aquesta norma es refereix solament a la possibilitat de reclamar la compensació quan s'ha treballat per l'altre o altres convivents, i no quan s'ha fet per a la casa, tot i que es pot estendre a aquest supòsit. Amb tot, es fonamenta en raons d'equitat que obliguen a atribuir un caràcter oneros als serveis prestats entre convivents, de manera que no atorga cap dret nou, sinó que únicament facilita la seva reclamació per quant eximeix al reclamant de provar la relació de causalitat que existeix entre l'enriquiment del demandat i l'activitat que ha desenvolupat el demandant.

El projecte de Llibre II de CCC directament suprimeix la norma i deixa de contemplar aquest efecte a l'extinció de la convivència, i això malgrat no introduir altres canvis significatius en la regulació de les situacions convivencials d'ajuda mútua (arts. 240-1 a 240-7). Probablement perquè en aquest cas és en el que norma mostra més clarament la seva finalitat –compensar l'enriquiment injust– i resulta completament injustificable des de la voluntat de comunicar guanys, que és en la forma en que s'ha considerat en les convivències matrimonials i de parella estable.

8. Valoració crítica i proposta de regulació

Vuit anys enrere concloïem quant a les perspectives de futur de la compensació econòmica per raó de treball²⁷: "En la nostra opinió, la compensació econòmica per raó de treball tal i com es regulava en l'art. 23 CDCC i en la part continuïsta de l'art. 41 CF està cridada a desaparèixer. A mida que el paper del marit i la muller en el si de la família es vagi apropant, la compensació tindrà cada cop menys sentit –en les crisis matrimonials la situació econòmica dels cònjuges serà similar i per tant no serà necessari arbitrar mecanismes dirigits a protegir al cònjuge més feble –, mancada de fonament caurà en desús. També gradualment, en tant que canviïn aquestes circumstàncies prendrà importància una nova vessant de la compensació econòmica per raó de treball que, lluny d'atribuir una participació en els guanys del cònjuge fort econòmicament, es limitarà a facilitar la reclamació d'un crèdit nascut entre els cònjuges per raons de treball i encaixa perfectament en el règim tradicional de Catalunya de separació de béns".

És evident que no varem encertar en les nostres prediccions de cara al futur si ens atenem al que preveu el Projecte de Llibre II; i malgrat tot, seguim convençuts del que ja proposàvem.

La solució per la que opta el Projecte de Llibre II no sembla de massa utilitat en parelles on els dos membres treballen fora de casa, que ja són la majoria. En aquests casos ni tan sols compta amb una justificació clara en un règim de separació de bens. A més, no facilita ni permet la reclamació d'un enriquiment injust provocat per la convivència ja que tanca l'escletxa oberta per l'art. 41 CF i vehiculitzada mitjançant el concepte de la "sobrecontribució". Per la qual cosa cal plantejar la possibilitat que, en cas de faltar la desigualtat patrimonial, però presentar-se els

²⁷ SOLÉ RESINA, *Revista Jurídica de Catalunya*, p. 59-60.

requisits de l'enriquiment injust (empobriment/nexe caudal/enriquiment) es pugui reclamar mitjançant l'acció subsidiària d'enriquiment injust.

La regulació que proposa el Projecte de Llibre II no s'adapta als nous temps i circumstàncies familiars sinó que sembla encolada en un model de família en vies de superació. Penalitza el cònjuge que més es dedica a la família, disposant un màxim de comunicació dels guanys. No resulta equitativa en cas de "sobrecontribució", perquè no en garanteix la seva compensació, i menysté l'activitat, l'empobriment patrimonial del membre que es dedica substancialment a la família, i les oportunitats laborals perdudes. A més condiciona el seu rescabament a la sort i diligència de la parella reflexada en els guanys que obtingui constant el matrimoni. Tot plegat, perquè malgrat que es fonamenta en l'existència d'un enriquiment injust, alhora en renega.

Seguim advocant per una tendència contrària: amb base en l'enriquiment injust, la compensació econòmica per raó del treball hauria d'existir sempre que es donessin els requisits de treball per a la casa o per l'altre cònjuge que genera un empobriment a qui treballa (mes del que li correspon) i un enriquiment a qui se'n beneficia. En aquest cas, la desigualtat patrimonial seria intranscendent, el valor de les masses patrimonials (concretament la del deutor) al moment de la liquidació solament condicionaria la possibilitat de fer efectiu el pagament. La compensació econòmica per raó de treball seria absolutament compatible amb els altres drets que corresponguessin al cònjuge creditor, i casaria a la perfecció amb el règim de separació de bens. Alhora que compliria amb la Resolució núm 37/1978, de 27 de setembre del Consell d'Europa, referida a la igualtat dels consorts en dret civil, que a l'apartat 14 recollia el compromís per part dels Estats Membres que tinguessin com a règim legal el de separació de béns d'arbitrar les fórmules que fessin possible que, en cas de separació, divorci o nul·litat del matrimoni, el cònjuge més perjudicat pogués accedir a una part equitativa dels bens de l'ex-cònjuge o bé a una indemnització que reparés la desigualtat econòmica resultant de la institució matrimonial.

9. Bibliografia

Beatriz AÑO VEROS TERRADAS (2008), "Compensación económica por razón de trabajo y pensión compensatoria: pluralidad de leyes aplicables y necesidad del mecanismo de la adaptación. Comentario a la STSJC. Sala Civil y Penal. 22.9.2008 (M.P. Mª Eugenia Alegret Burgués)", *InDret* 1/2009 (www.indret.com).

Joaquín BAYO DELGADO (1994), "Consideracions processals a propòsit de la llei 8/1993, de 30 de setembre, de modificació de la compilació en matèria de relacions patrimonials entre cònjuges", *IURIS*, num. 1, págs 355-375.

Ramón BLASI I PUJOL (2006), "El protocol familiar com a instrument apte per pactar la compensació econòmica per raó de treball de l'article 41 del Codi de Família", *Revista Jurídica de Catalunya*, num. 3, págs 707-728.

Esteve BOSCH CAPDEVILA (2004), "Comentari a la darrera jurisprudència del Tribunal Superior de Justícia en matèria de Compensació Econòmica de l'article 41 del Codi de Família", *RCDPr*, num. 3, págs 133-148.

Enric, BRANCÓS I NÚÑEZ (1999) "L'article 41 de la Llei d'unions estables de parella", *Jornadas sobre el Código de Familia y la Ley de Uniones Estables de Pareja (Leyes 9/10/1998)*, *La Notaria*, págs 235-253.

Enric, BRANCÓS I NÚÑEZ (2006), "Separació de béns o participació. Comentari de l'art. 23 de la Compilació", *Revista Jurídica de Catalunya*, num. 4, págs 45-76.

José Antonio, CARBONELL CRESPI (2007), "La liquidación del régimen económico matrimonial de separación de bienes", *Revista Jurídica del Notariado*, num. 63, págs 87-108.

Joan, EGEA FERNÁNDEZ (2004), "Quantificació de la compensació per raó del treball i de la pensió compensatòria en els casos en què hi ha hagut convivència prematrimonial", *InDret* 4/2009 (www.indret.com).

Joan, EGEA FERNÁNDEZ (2003), "Pensión compensatoria y pactos en previsión de una ruptura matrimonial", en CABANILLAS SANCHEZ, Antonio, *Estudios Jurídicos en Homenaje al Prof. Luis Díez-Picazo*, T. III, Civitas, Madrid, págs. 4551-4574.

Josep, FERRER I RIBA (2005), "Separació de béns i compensació en la crisi familiar", *Nous reptes del Dret de Família: Materials de les Tretzenes Jornades de Dret Català de Tossa de Mar*, Edicions Apeticio, Girona, págs. 77 a 94.

Patricia, ESCRIBANO TORTAJADA (2008), "La compensación del trabajo doméstico del art. 1438 del Código Civil: remisión a la normativa catalana y valenciana", *Actualidad Civil*, num. 19, págs 2077-2093.

María del Carmen, GETE-ALONSO Y CALERA (1996), "La compensación económica derivada de la liquidación del régimen de separación de bienes (art. 23 CDCC)"; *La Llei de Catalunya i Balears*, num. 139, págs 1- 5.

Maria del Carmen GETE-ALONSO Y CALERA, Josep LLOBET AGUADO, Judith SOLÉ RESINA, Maria YSÀS SOLANES (2008), *Derecho de Sucesiones Vigente en Cataluña*, Editorial Tirant lo Blanch, València.

Maria del Carmen GETE-ALONSO Y CALERA, Judith SOLÉ RESINA, Maria YSÀS SOLANES (2007), *Derecho de Familia Vigente en Cataluña*, Editorial Tirant lo Blanch, València.

Antoni JOU MIRABENT (1995), "Comentari a l'art. 23 CDCC" en Anna CASANOVAS I MUSSONS, Joan EGEA FERNÁNDEZ, Mari Carmen GETE-ALONSO Y CALERA, Antoni MIRAMBELL I ABANCO (Coords), *Comentari a la Modificació de la Compilació en matèria de relacions patrimonials entre cònjuges*, Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya, Barcelona, págs. 197-206.

José Luis LACRUZ BERDEJO, (1989), *Elementos de Derecho Civil, T.IV. Derecho de Familia*, Editorial Bosch, Barcelona.

Albert LAMARCA MARQUÉS (2003), "Separación de bienes y desigualdad patrimonial: la compensación económica por razón de trabajo. Comentario a la STSJC de 21.10.2002", *InDret* 2/2003 (www.indret.com).

Carles MIR PUIG (1994), "Estudi sobre el nou article 223 i sobre el nou règim de participació en els guanys introduïts per la llei de modificació de la compilació del dret civil de Catalunya en matèria de relacions patrimonials entre cònjuges", *IURIS*, num. 1, págs 325-354.

Pascual ORTUÑO MUÑOZ (1994), "El régimen económico conyugal de la compilación catalana después de la reforma en la ley 8/1993", *IURIS*, num. 1, págs 377-400.

Pascual ORTUÑO MUÑOZ (2000), "Comentari a l'art. 41 CF", a EGEA FERNANDEZ, Joan, FERRER RIBA, Josep (Dir), *Comentaris al Codi de Família, a la Llei d'unions estables de parella i a la Llei de situacions de convivencials d'ajuda mútua*, Editorial Tecnos, Madrid, pás, 231-257.

Antonio PARA MARTÍN (1999), "El derecho de compensación económica por razón de trabajo", *Revista Jurídica de Catalunya*, num. 2, págs 9-46.

Encarna ROCA I TRIAS i Lluís PUIG I FERRIOL (1998), *Institucions del Dret Civil de Catalunya, V II, Dret de la persona i Dret de família*, Editorial Tirant lo Blanch, València.

Encarna ROCA TRIAS (2008), "La liquidació del règim de separació de béns a Catalunya", *Revista Jurídica de Catalunya*, num. 3, págs 651-676.

Aurelia Maria ROMERO COLOMA (2008), "Problemàtica jurídica de las indemnizaciones entre cónyuges (y ex cónyuges)", *Revista Jurídica del Notariado*, num. 67, págs 517-529.

Avelina RUCOSA ESCUDE (1996), "La liquidación del régimen de separación de bienes: cuestiones

prácticas que plantea el art. 23 de la Compilación de Derecho Civil de Catalunya, en las causas de nulidad matrimonial", *Materials de les vuitenes jornades de dret català*, Editorial Tirant lo Blanch, València, pags. 375-398.

Josep SOLÉ I FELIU (1998), "La compensació econòmica per raó de treball de l'article 41 del nou Codi de Família", *La Llei de Catalunya i Balears*, num. 231, págs. 1-6.

Judith SOLÉ RESINA (1998), "Comentari a la Llei 10/1998, de 15 de juliol, d'unions estables de parella (I i II)", *La Llei de Catalunya i Balears*, num. 224 i 225, 5 i 12 d'octubre de 1998.

Judith SOLÉ RESINA (2001), "La compensació econòmica per raó del treball en el règim de separació de béns", *Revista Jurídica de Catalunya*, num. 3, págs 33 a 61.

Judith SOLÉ RESINA (1999), "Las otras formas de convivencia de ayuda mutua (Comentario a la Ley catalana 19/1998, de 18 de diciembre, sobre situaciones convivenciales de ayuda mutua", *La Notaria*, num. 5, págs 63 a 78.

Judith SOLÉ RESINA (2009), "La nueva configuración de la cuarta trebeliánica o cuota libre", *Actualidad Civil. La Ley*, Vol. 15, num. 2, págs 1733 a 1745.

Eduald VENDRELL I FERRER (1996), "La liquidació del règim de separació de béns", *Materials de les vuitenes jornades de dret català*, Editorial Tirant lo Blanch, València, pàgs. 357-373.

10. Tabla de jurisprudencia citada

Tribunal Superior de Justícia de Catalunya

<i>Tribunal, Sala i Data</i>	<i>Ref.</i>	<i>Magistrat Ponent</i>
STSJC, 1ª, 31.10.1998	RJ 8735	Luis Díaz Valcárcel
STSJC, 1ª, 27.04.2000	RJ 4125	Guillem Vidal Andreu
STSJC, 1ª, 21.10.2002	RJ 698	Núria Bassols i Muntada
STSJC, 1ª, 10.02.2003	RJ 4464	Guillem Vidal Andreu
STSJC, 1ª, 10.03.2003	RJ 4653	Lluís Puig i Ferriol
STSJC, 1ª, 09.05.2005	RJ 7750	Carlos Ramos Rubio
STSJC, 1ª, 27.10.2005	RJ 1010	Núria Bassols i Muntada
STSJC, 1ª, 27.02.2006	RJ 2384	Guillem Vidal Andreu
STSJC, 1ª, 04.07.2006	RJ 1810	Núria Bassols i Muntada
STSJC, 1ª, 26.02.2007	RJ 5294	Núria Bassols i Muntada
STSJC, 1ª, 29.05.2007	RJ 4858	Carlos Ramos Rubio

STSJC, 1ª, 03.11.2008	RJ 3141	Mª Eugènia Alegret Brugués
STSJC, 1ª, 13.07.2009	RJ 5672	Enric Anglada i Fors
STSTC, 1ª, 07.09.2009	RJ 5929	Mª Eugènia Alegret Brugués